

УДК 373.2.015.31:316.42:004

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНОГО ДИЗАЙНУ

Тетяна Нижник, Світлана Городнича

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького***Анотація:**

Статтю присвячено теоретичним аспектам формування соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичного дизайну. Авторами здійснено аналіз теоретичних підходів щодо визначення поняття «дидактичний дизайн». У статті розглянуто властивості, принципи та основні завдання дидактичного дизайну. Підкреслено, що головними завданнями дидактичного дизайну є цілеспрямоване розширення образного поля візуальних дидактичних об'єктів; пошук оптимальних методів навчання і виховання; побудова різноманітних засобів освіти; розробка компонентів дидактичного забезпечення освітнього процесу. Авторами визначено можливості дидактичного дизайну у формуванні соціальної компетентності старших дошкільників та запропоновано варіанти візуалізації навчального й розвивального матеріалу.

Ключові слова:

дидактичний дизайн; соціальна компетентність; дошкільний вік; властивості дидактичного дизайну; візуалізація навчального матеріалу.

Resume:

Nyzhnyk Tetiana, Horodnycha Svitlana. Theoretical aspects of the formation of social competence in children of older preschool age by means of didactic design.

The article is devoted to the theoretical aspects of the formation of social competence of older preschool children by means of didactic design. The authors analyzed theoretical approaches to defining the concept of "didactic design". It is emphasized that didactic design is one of the most important components of all branches of modern education. The authors consider the properties, principles and main tasks of didactic design. Functional, aesthetic and technological properties of didactic design are revealed. It is emphasized that the main tasks of didactic design are: purposeful expansion of the visual field of visual didactic objects; search for optimal methods of education and upbringing; construction of various means of education; development of didactic support components of the educational process. The article determines that didactic design allows implementing a number of important pedagogical functions, such as solving the problem of continuity of education, expanding the educational material with visual navigators of knowledge and skills, supplementing the methodology of pedagogical design by means of knowledge modelling. The psychological requirements for the creation of visual didactic material (compression, simplicity, emotionality, structure and integrity) are considered. The authors determine the possibilities of didactic design in the formation of social competence of older preschool children and offer options for visualizing educational and developmental material in working with preschoolers. It is noted that the correct organization of the educational environment with the use of didactic design, the skillful, organic inclusion of various visual material in classes allows giving them an exploratory, developmental character. Based on the results of the theoretical analysis of the problem, the authors formulated conclusions and outlined the prospects for further research in the specified direction.

Key words:

didactic design; social competence; preschool age; properties of didactic design; visualization of educational material.

Постановка проблеми. Однією з ключових категорій системи освіти є поняття соціальної компетентності, яке пов'язане з особливостями розвитку відповідних поведінкових установок, ціннісних орієнтацій, норм і зразків взаємодії людини з навколишнім світом. Соціальна компетентність як необхідний елемент гармонійно розвиненої особистості й компонент життєвої компетентності людини вимагає розвитку ще в дошкільному віці. Тому на необхідності формування соціальної компетентності в дошкільному віці наголошується у змісті освітньої лінії «Дитина в соціумі» у Базовому компоненті дошкільної освіти (нова редакція) (*Базовий Компонент Дошкільної Освіти*, 2021, с. 16).

Сучасні реалії дошкільної освіти, які передбачають очну, онлайн та змішану форму організації освітнього процесу, висувають більш високі вимоги до образної трансляції інформації дітям дошкільного віку (візуалізації образу), яка забезпечує не лише реалізацію дидактичних принципів наочності, але й сприяє формуванню образного мислення, завдяки якому діти ефективніше засвоюють навчальний матеріал.

Крім того, естетично оформлене, яскраве візуальне супроводження подання навчального матеріалу активізує обмін повідомленнями між суб'єктами освітнього процесу, а також, включаючись в міжособистісну взаємодію, сприяє більш активному формуванню соціальної компетентності й посилює мотивацію дошкільників шляхом активізації інтересу пізнавальної спрямованості дитини, пов'язану з її позитивним емоційним переживанням.

Серед найважливіших компонентів освіти які не лише забезпечують образну трансляцію навчальної інформації здобувачам освіти, а й допомагають ефективному опануванню дошкільниками необхідних компетентностей особливе місце належить дидактичному дизайну, який сприяє вирішенню цілої низки важливих завдань сучасної освіти, таких як підвищення якості освіти; інтенсифікації освітнього процесу; підвищення навчальної мотивації; позитивному впливу на гармонійний розвиток особистості; використання комп'ютерних технологій та розширення можливостей використання сучасного медіапростору в освіті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес науковців до проблеми формування соціальної компетентності дошкільників завжди був високим, адже, як зазначає Л. М. Павлюк, діти в умовах демократичного суспільства мають бути готовими до активного залучення в майбутньому до соціально-культурних процесів (Павлюк, 2012, с. 40). Серед сучасних учених, які займаються пошуком ефективних шляхів формування соціальної компетентності у старшому дошкільному віці, слід виокремити М.М. Айзенбарт, С.П. Бойко, В.Г. Бутенко, С.М. Кондратюк, О.Л. Кононко, О.М. Литвишко, Н.О. Максимовську, О.О. Максимову, С.І. Матвієнко, К.В. Онищенко, О.М. Шишову.

До питань дидактичного дизайну та візуалізації в освітньому середовищі звертались Л.І. Білоусова, М.М. Близнюк, В.П. Боюн, Дж. Гібсон, Л.Е. Гризун, Р.М. Горбатюк, Н.В. Житеньова, А.В. Мудрак, В.П. Тименко, О.Ч. Чирва та ін. Так, М.М. Близнюк вважає, що педагогічний дизайн слід розглядати як неодмінну складову, що має враховуватися при проектуванні сучасних засобів навчання (Близнюк, 2018), Р.М. Горбатюк зазначає, що методи й засоби дизайну дозволяють спроектувати навчальне середовище, яке забезпечує розвиток проектно-орієнтованого мислення (Горбатюк, & Луцик, 2021), а Н.В. Житеньова, аналізуючи різні підходи до визначення поняття «дидактичний дизайн», наголошує на тому, що саме дидактичний дизайн займається пошуком оптимальних методів навчання і виховання, які є необхідними для змін у знаннях, уміннях та навичках вихованців (Житеньова, 2019).

Сьогодні існує велика кількість наукових публікацій, присвячених розробці питань щодо пошуку ефективних засобів, методів, шляхів формування соціальної компетентності у старшому дошкільному віці, але майже відсутні роботи, в яких розкриваються можливості використання дидактичного дизайну в роботі дітей старшого дошкільного віку з метою розвитку зазначеної компетентності. Таким чином, виходячи з недостатньої розробленості проблеми, виникає нагальна потреба у визначенні можливостей дидактичного дизайну у формуванні соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у визначенні можливостей дидактичного дизайну у формуванні соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Основні завдання: здійснити теоретичний аналіз проблеми формування соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичного дизайну; розглянути властивості,

принципи та основні завдання дидактичного дизайну; визначити можливості застосування дидактичного дизайну у формуванні соціальної компетентності в старшому дошкільному віці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організація освітнього середовища та подання навчального матеріалу за допомогою медіапростору під час дистанційного навчання передбачає активне застосування дидактичного дизайну. У якості самостійної науки дидактичний дизайн розпочав своє формування в середні минулого сторіччя на основі досліджень, які проводилися в межах когнітивної та поведінкової психології (Reiser, 2012).

Дидактичний дизайн учені частіше за все розглядають як проектну діяльність, яка спрямована на формування освітнього середовища з певними функціональними та естетичними якостями (Горбатюк, & Луцик, 2021, с. 174). Також дидактичний дизайн розуміють як проектування освітнього середовища в цілому (від педагогічних систем, процесу та технологій навчання до структуризації змісту, форм і інструментарію подання навчального матеріалу); як напрямок педагогічної науки й практики, що вивчає питання розробки навчальних матеріалів, формування навчального середовища та побудови ефективного навчального процесу; як проектну діяльність, яка передбачає розробку навчального процесу та освітнього середовища; як процес аналізу потреб і цілей навчання та як розробку систем викладання для задоволення цих потреб (Близнюк, 2018, с. 8).

Розглядаючи більш детально поняття «дидактичний дизайн» варто визначити, що вчені характеризують його як особливу професійну якість, як особливий тип проектного мислення педагога, який здатний до проектування дидактичних об'єктів, що володіють наступними властивостями:

- функціональними, які полягають у спеціальній організації навчального матеріалу й візуально зручному його представленню та знаходять свою реалізацію у розробці дизайн-проектів, створенні освітнього середовища, дидактичного забезпечення освітнього процесу, розробці навчальних та методичних посібників тощо;
- естетичними, які спрямовані на забезпечення комфортного психологічного сприйняття, активацію емоційно-образного компонента мислення та реалізуються традиційними та інноваційними методами подання навчального матеріалу через спеціальні змістовні та оформлювальні засоби;

- технологічними, які полягають у забезпеченні відтворюваності результатів проєктування, його інноваційного характеру та реалізуються за допомогою засобів інформаційних технологій, медійного простору тощо.

С.М. Денисенко підкреслює, що дидактичний дизайн ґрунтується на принципах, на яких базується весь процес навчання, а саме на засадах науковості, наочності, доступності, безперервності та наступності, оглядовості мислення та комфортності (Денисенко, 2015, с. 79).

Завдання дидактичного дизайну полягає у цілеспрямованому розширенні образного поля візуальних дидактичних об'єктів, що відрізняються привабливістю та «образомісткістю» пізнавальної інформації. У процесі вирішення цього завдання вихователь закладу дошкільної освіти стає унікальним фахівцем, який розв'язує актуальні практико-педагогічні завдання, що постають перед сучасною освітою в умовах організації дистанційної освіти. Отже одним з головних завдань дидактичного дизайну є пошук оптимальних методів навчання і виховання, побудова різноманітних засобів освіти, розробка компонентів дидактичного забезпечення освітнього процесу (Житеньова, 2017, с. 11–12).

Серед усього розмаїття завдань, що стоять перед дидактичним дизайном в контексті реалізації дошкільної освіти, найбільш актуальним є визначення можливостей використання та проєктування візуалізації навчального й розвивального матеріалу з метою формування соціальної компетентності у старшому дошкільному віці. Варто зазначити, що для формування основ цієї компетентності найбільш продуктивним є саме період дошкільного дитинства. У зв'язку з цим варто пам'ятати, що найважливішою умовою реалізації вказаної мети є створення сприятливого освітнього простору в умовах закладу дошкільної освіти, незважаючи на те, як діти відвідують заклади – очно, онлайн чи змішано.

Застосування дидактичного дизайну в організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти з метою формування соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку дозволяє реалізовувати такі важливі педагогічні функції:

- по-перше, дидактичний дизайн істотно сприяє розв'язанню проблем наступності та безперервності завдяки формуванню логічних умінь, необхідних для сприйняття та осмислення матеріалу, освоєння дошкільником навколишньої дійсності;

- по-друге, він дозволяє доповнити навчальний матеріал наочними (візуальними) навігаторами знань та умінь, за допомогою яких здійснюється ефективно згортання і фіксація навчального та виховного матеріалу, його застосування й відтворення;
- по-третє, дидактичний дизайн доповнює методику педагогічного проєктування засобами моделювання знань, тим самим істотно удосконалюючи її.

Важливим моментом використання візуальних матеріалів у роботі з дошкільниками є врахування відповідних вимог, критеріїв, специфіки та принципів щодо якості, доступності й змістовності візуалізації. Тому при розробці навчального матеріалу, який буде транслюватися через технічні засоби, необхідно враховувати вікові та психологічні особливості дітей старшого дошкільного віку, а також загальне розуміння того, на розвиток яких компетенцій спрямований візуальний супровідний матеріал. Вірно розроблений дизайн візуального матеріалу здатний творити дива. Професійний вихователь, що мислить креативно, навіть звичайну презентацію зможе зробити настільки ефектною, яскравою і цікавою, що вона захопить увагу та пробудить інтерес дитини до заняття.

До створення візуального дидактичного матеріалу (візуального супроводження занять), який використовують в роботі з дітьми старшого дошкільного віку висуваються такі психологічні вимоги:

- компресії, яка передбачає подання візуального матеріалу у вигляді лаконічних, але змістовних та зрозумілих смислових одиниць;
- простоти, тобто візуальний навчальний матеріал має бути легким для сприйняття, конкретним, простим і не містити зайвих елементів, які не несуть смислового навантаження;
- емоційності, що полягає у необхідності створення та подання візуального матеріалу у вигляді яскравих, цікавих образів, що захоплюють, містять емоційне забарвлення і залишають яскраві позитивні враження;
- структурності, який передбачає логічне поєднання ключових елементів, пов'язаних з ними смислових блоків та всіх елементів візуального дидактичного засобу смисловими зв'язками;
- цілісності подання візуального матеріалу, тобто створення цілісної картини для репрезентації (Житеньова, 2019, с. 22–24).

Таким чином у плануванні навчальних занять з використанням візуальних матеріалів необхідно

враховувати те, що зміст і умови мають бути доступними для дітей старшого дошкільного віку, відповідати їх потребам і інтересам, адже важкі завдання і надмірно складні умови руйнують інтерес дитини до заняття, а дуже легкі сприймаються як розвага і не приносять бажаного результату. Завдання мають бути посилюючими, але, разом з тим, мати деякі ускладнення для сприяння соціального, емоційного та пізнавального розвитку дошкільника.

Варіантів візуалізації навчального та розвивального матеріалу в роботі з дітьми старшого дошкільного віку з метою формування у них соціальної компетентності дуже багато, але найцікавіші, на нашу думку, такі:

1) створення макетів (моделей) різних соціальних інституцій за сферами діяльності (дитячий садок, школа (музична, художня), сім'я, розвивальний центр, гурток, дитяче міністерство (освіти, закордонних справ, охорони довкілля, спорту тощо);

2) розробка тематичних проєктів з метою розвитку соціальних та комунікативних навичок (наприклад «Ательє», «Супермаркет», «Аквапарк», «Салон краси», «Діснейленд», «Зоопарк», «Пошта», «Банк» та ін.);

3) складання колажів за темами: «Космічна подорож», «Якби у звірів був дитячий садочок», «Хогвартс», «День народження» тощо;

4) заняття з елементами арттерапії («Акваріум» (нетрадиційне малювання), «В гостях у казки» (казкотерапія з елементами анімаційної терапії (створення казкових героїв, малювання або ліплення), «Чарівний острів» (робота з сипучими матеріалами), «Малювання коміксів» (анімаційна терапія), «Незвичайні образи» (монотипія, акватипія) та ін.

При використанні зазначених варіантів візуалізації навчального матеріалу варто намагатися не лише дати дітям можливість образно сприймати навчальний матеріал під час занять, а інтегрувати його в освітнє середовище дошкільного закладу для сприяння ефективній взаємодії дітей та підвищення рівня їх соціалізації.

Висновки. У процесі теоретичного аналізу наукової літератури за темою дослідження було визначено, що дидактичний дизайн є

перспективним напрямом педагогічної науки та важливим компонентом будь-якої ланки сучасної освіти. Під дидактичним дизайном вчені розуміють проєктну діяльність, яка спрямована на формування освітнього середовища з певними функціональними та естетичними якостями; проєктування освітнього середовища в цілому; напрямок педагогічної науки й практики, що вивчає питання розробки навчальних матеріалів, формування навчального середовища та побудови ефективного навчального процесу. Було сформульовано, що головними завданнями дидактичного дизайну є цілеспрямоване розширення образного поля візуальних дидактичних об'єктів; пошук оптимальних методів навчання і виховання; побудова різноманітних засобів освіти; розробка компонентів дидактичного забезпечення освітнього процесу; забезпечення функціональних, естетичних і технологічних вимог педагогічного процесу. Крім того, дидактичний дизайн дозволяє реалізовувати низку важливих педагогічних функцій, таких як розв'язання проблеми наступності та безперервності освіти, розширення навчального матеріалу візуальними навігаторами знань та умінь, доповнення методики педагогічного проєктування засобами моделювання знань. У результаті теоретичного аналізу визначеної проблеми зроблено висновок, що правильна організація освітнього середовища із застосуванням дидактичного дизайну (включаючи забезпечення функціональних, естетичних і технологічних вимог освітнього процесу), а також уміле, органічне впровадження різноманітного візуального матеріалу в заняття дозволяє надати їм пошуковий та розвивальний характер, стимулювати дошкільника до самостійної пізнавальної діяльності, змінити його роль зі звичайного виконавця на активного учасника, що позитивно впливає на його соціальний розвиток.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у пошуку гнучких дизайнерських підходів до створення візуального навчального матеріалу для супроводження занять з дітьми старшого дошкільного віку з метою формування у них соціальної компетентності з використанням можливостей сучасного медіапростору.

Список використаних джерел

- Базовий компонент (Державний стандарт) дошкільної освіти. (2021). Нова редакція та поради для організації освітнього процесу. Практика управління дошкільним закладом. Київ. 37 с.
- Близнюк, М. М. (2018). Педагогічний дизайн як сучасний дидактичний напрям у підготовці майбутніх художників. *Журнал Науковий огляд*, 4 (47). URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/1550>

References

- The basic component of preschool education (new edition) (2021) / Research supervisor: T. O. Pirozhenko, corresponding member of the National Academy of Sciences of Ukraine, professor, doctor of pedagogy; authors: Bayer O. M., Bezsonova O. K., Brezhneva O. G., Havrysh N. V., Zagorodnya L. P., etc. Kyiv, 37 p. [in Ukrainian].
- Blyznyuk, M. M. (2018). Pedagogical design as a modern didactic direction in the training of future artists.

- Горбатюк, Р., & Луцик, І. (2021). Дидактичний дизайн у професійній освіті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 45, 173–177.
- Денисенко, С. М. (2015). Педагогічний дизайн у сучасному освітньому процесі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 3 (81), 79–83.
- Житеньова, Н. В. (2019). *Візуальні дидактичні засоби: Створення та використання в освітній практиці. Навчально-методичний посібник*. Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. 89 с.
- Житеньова, Н. В. (2017). Принципи візуалізації як основа дидактичного дизайну. *ScienceRise. Pedagogical Education*, 3, 11–14.
- Павлюк, Л. М. (2012). Теоретичні аспекти проблеми формування соціальної компетентності старших підлітків. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*, 4, 40–43.
- Definitions of Instructional Design. Education University of Michigan. URL: <http://www.umich.edu/~ed626/define.html>.
- Reiser, R. A. A History of Instructional Design and Technology: Part 2: A History of Instructional Design Archived 2012-09-15 at the Wayback Machine. *ETR&D*. 2001. Vol. 49, Nr 2. P. 57–67.
- Scientific review magazine. No. 4 (47). URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/1550> [in Ukrainian].
- Horbatyuk, R., Lutsyk, I. (2021). Didactic design in professional education. Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems. No. 45. P. 173-177. [in Ukrainian].
- Denisenko, S. M. (2015). Pedagogical design in the modern educational process. Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University. No. 3 (81). P. 79-83. [in Ukrainian].
- Zhitnyova, N. V. (2019). Visual didactic tools: Creation and use in educational practice. Educational and methodological manual. Kh.: Kharkiv National Pedagogical University named after H. S. Skovoroda. 89 p. [in Ukrainian].
- Zhytenyova, N. V. (2017). Principles of visualization as the basis of didactic design. ScienceRise. Pedagogical Education. No. 3. P. 11-14. [in Ukrainian].
- Pavlyuk, L. M. (2012). Theoretical aspects of the problem of the formation of social competence of older teenagers. Scientific notes [Nizhyn State University named after Mykola Gogol]. Ser.: Psychological and pedagogical sciences. № 4. C. 40-43. [in Ukrainian].
- Definitions of Instructional Design. Education University of Michigan. URL: <http://www.umich.edu/~ed626/define.html>. [in English].
- Reiser, R. A. (2001). A History of Instructional Design and Technology: Part 2: A History of Instructional Design Archived 2012-09-15 at the Wayback Machine. *ETR&D*. Vol. 49, Nr 2. P. 57–67. [in English].

Відомості про авторів:

Нижник Тетяна Олексіївна
nizhna82@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Наукового містечка, 59,
м. Запоріжжя, 69000, Україна

Городнича Світлана Володимирівна
svetlana96gorod@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Наукового містечка, 59,
м. Запоріжжя, 69000, Україна

doi: 10.33842/22195203-2023-29-73-77

Матеріал надійшов до редакції 24. 10. 2022 р.
Прийнято до друку 11. 11. 2022 р.

Information about the authors:

Nyzhnyk Tatyana Oleksiivna
nizhna82@gmail.com

Melitopol Bohdan Khmelnytsky State Pedagogical University
Scientific Town St., 59, Zaporizhzhia
69000, Ukraine

Horodnycha Svitlana Volodymyrivna
svetlana96gorod@gmail.com

Melitopol Bohdan Khmelnytsky State Pedagogical University
Scientific Town St., 59, Zaporizhzhia
69000, Ukraine

doi: 10.33842/22195203-2023-29-73-77

Received at the editorial office 24. 10. 2022.
Accepted for publishing 11. 11. 2022.